

Lino Veljak

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, I. Lučića 3, HR-10000 Zagreb
veljak@yahoo.com

Neumitnost globalizacije, nužnost alternative i pitanje o odgovornosti

Sažetak

Globalizacija nema alternativu. U temeljima procesa višestranog objedinjavanja svijeta koji se objelodanjuje u najnovije vrijeme leže tendencije evidentirane još u 19. stoljeću. Proces je u međuvremenu definitivno postao ireverzibilan, tako da su svi pokušaji njegova zaustavljanja unaprijed osuđeni na neuspjeh i mogu se usporediti sa svojedobnim otporima industrijalizaciji. Istovremeno se faktički lik globalizacije – bitno ovisan o neoliberalnoj ideologiji i o konstelacijama interesa i moći kojima spomenuta ideologija služi – u sve većoj mjeri očituje kao višestruko problematičan, a u nekim dimenzijama i kao autodestruktivan. U tom se kontekstu kritičkom mišljenju, mogućem posredstvom produktivne suradnje filozofije i interdisciplinarnih i multidisciplinarnih pristupa kompleksnoj problematici globalizacije, nameće zadaća propitivanja mogućnosti emancipacije globalizacijskih procesa od njihovih današnjih neoliberalnih okvira i ograničenja, kako bi se profilirala alternativa faktičkom liku globalizacije. Važnu dimenziju te zadaće čini pitanje o odgovornosti, koje se, međutim, ne može primjereno postavljati ukoliko se ono svode na moralističku korekciju faktičkih konstelacija, koja odustaje od kritičkog propitivanja samih korijena autodestruktivnosti tih konstelacija.

Ključne riječi

globalizacija, neoliberalizam, emancipacija, alternativa, autodestruktivnost, alterglobalizacija

Problemi povezani s fenomenom i procesom globalizacije dospjeli su devedesetih godina prošlog stoljeća u središte društvenoznanstvenih, političkih, a potom i filozofijskih debata, a s tim se probojem naznačene problematike u središte pozornosti ustalio i termin *globalizacija* (iznimku čini francusko govorno područje, gdje se standardizirao termin *mondijalizacija*).¹ No, o globalizaciji se raspravljalo i mnogo prije uvođenja tog termina. Dovoljno je podsjetiti na Jaspersov pojam ‘planetarnost’, što ga 1932. koristi u knjizi *Duhovna situacija vremena*, upućujući na to da se naš planet objedinio i da je započeo proces sveopćeg niveliranja.² Međutim, često se gubi iz vida da je

1

Engleskom terminu *globalization* odgovaraju njemački termin *Globalisierung*, kao i, primjerice, talijanski termin *globalizzazione*, dok se u francuskom standardizirao istoznačan termin *mondialisation*. Zanimljivo je da se u srpskom koriste oba termina, ali dok je termin *globalizacija* vrijednosno neutralan (pa se, ovisno o autorskoj poziciji može koristiti u afirmativnom, znanstveno-neutralnom, kritičkom ili negativnom značenju, dotle termin *mondijalizacija* i iz njega izvedene imenice i pridjevi pripadaju ideologijskom žargonu

»nacionalno svjesne inteligencije«, te se koriste isključivo u pogrđnom smislu.

2

»Čini se da kao tehnički i gospodarski svi problemi postaju *planetarni*. Zemaljska kugla nije samo postala prepletajem svojih gospodarskih odnosa i mogućim jedinstvom tehničkog ovladavanja opstankom; sve je više ljudi vidi kao jedan zatvoreni prostor, u kojemu se oni združuju kako bi razvijali svoju povijest. Svjetski je rat bio prvi rat u kojem je bilo an-

fenomen globalizacije zapažen (pa onda i reflektiran) još u 19. stoljeću. Tako, primjerice, Marx s Engelson pred punih 160 godina u poznatom *Manifestu* nabraja niz pojava, od uspostavljanja jedinstvenoga svjetskog tržišta i jedinstvenog načina proizvodnje (pa i potrošnje) i gubljenja nacionalnog karaktera industrijske proizvodnje (čime ova dobija »kozmpolitski karakter«), pa do svestrane uzajamne ovisnosti svih dijelova čovječanstva (i to ne samo u materijalnom, već i u duhovnom pogledu), koji se danas prepoznaju kao sastavnice procesa globalizacije.³ Ima, međutim, i onih koji najstarije oblike globalizacije traže u objedinjavanju većeg dijela tada poznatog svijeta posredstvom njegove helenizacije uvedene na temelju osvajanja Aleksandra Makedonskog, te u ujedinjenju tada poznatoga (mediteranskoga) dijela svijeta što ga je u svojem pobjedonosnom pohodu izvelo Rimsko carstvo.⁴

Pitanje koje se nameće jest je li taj proces globalizacije, premda očigledno historijski proizveden, doista stekao karakter jedne prirodne nužnosti i postao neumitnošću. Neovisno o sporovima o počecima globalizacije, jednoznačno je jasno da se taj proces objedinjavanja svijeta u cjelinu u posljednjim desetljećima, posebice od uspostavljanja jedinstvene svjetske komunikacijske mreže koncem prošlog tisućljeća, intenzivirao do te mjere da su ranije pojave koje se tumače kao prvobitni oblici globalizacije danas iskazuju tek kao nagovještaji onoga čemu epohalno svjedočimo. Dakako, nije moguće biti ravnodušan u odnosu na proces koji temeljito mijenja obličje našega povijesnog svijeta. Jaspers se tog procesa grozi, videći u novouspostavljenim općostima površnost i ništavnost, a Marx ga, naprotiv, pozdravlja, videći u njemu prigodu za iskorak u »carstvo slobode«. Na taj način ova dvojica mislilaca (a moglo bi se uzeti i neke sasvim druge antitetične parove) predstavljaju dva temeljna moguća pristupa globalizaciji. Svatko može birati čijem (ili kakvom) će se stavu i vrednovanju prikloniti, ali jedno je prilično evidentno: globalizacija je postala ireverzibilnim procesom. Prešavši kritičan prag (a moglo bi se raspravljati u kojem se to trenutku doista zbilo), globalizacija se profilirala kao povijesno uspostavljena historijska nužnost koja je poprimila karakter prirodne neumitnosti. Ukoliko tvrdnja da je proces globalizacije otišao tako daleko da je poprimio karakter prirodne neumitnosti može djelovati pretjeranom ili fatalističkom, onda bi se možda mogao primijeniti jedan misaoni eksperiment, koji bi se sastojao u pokušaju davanja jednoga uvjerljiva afirmativnog odgovora na pitanja kao što su sljedeća: Je li moguće globalizirano svjetsko tržište nadomjestiti obnovom autarkičnih nacionalnih gospodarstava? Je li moguće ukinuti elektroničko financijsko poslovanje i nadomjestiti ga plaćanjem papirnatom gotovinom ili čak zlatom, srebrom, krznima i školjkama? Je li moguće svjetsku informacijsku mrežu nadomjestiti klasičnim načinima širenja vijesti i novosti? Je li moguće bilo koju nacionalnu kulturu izolirati od bilo kakvog doticaja s drugim kulturama? Ovakva pitanja ne djeluju samo kao retorička pitanja nego i prilično apsurdno – a upravo se u mjeri njihove apsurdnosti očituje nužnost potvrdnog odgovora na pitanje o neumitnosti globalizacije. Dakako, nema nikakva jamstva da budućnost ne bi pod stanovitim pretpostavkama mogla dati i afirmativan odgovor na ova apsurdno formulirana pitanja: nema jamstva da neki zamisliv totalan slom globalne informatičke mreže, svjetskoga financijskog sustava i sličnih sastavnica globalizacijskih procesa neće dovesti do toga da se jede samo ono što raste u vrtu ili se naturalnom razmjenom može nabaviti u susjedstvu i da se koristi samo ona obuća koja je izrađena u kućnoj radinosti. No, taj slom predstavlja jedan iskorak u civilizacijsko barbarstvo (što ne bi trebalo nužno tumačiti u terminima negativnog vrednovanja) te se o njemu, čini se, smije govoriti isključivo na razini intelektualne hipoteze. Pod uspostavljenim pretpostavkama globalizacija bi se, dakle, nedvojbeno očitovala kao ireverzibilan proces koji je poprimio karakter prirodne nužnosti.

Vratimo se, dakle, jadikovanju! Možda bi se mogla uspostaviti usporedba s kišom: besmisleno je svako jadikovanje, ako se već dogodilo da smo se nezaštićeni zatekli u području što ga je pogodio snažan pljusak. Možemo birati između estetičnosti (mazohističkog?) uživanja u silini nezaustavljive prirodne nepogode i slaviti moć prirode, na jednoj, te racionalnog pristupa (koji bi se očitovao u sklanjanju od kiše na neko zaštićeno mjesto) na drugoj strani. Dapače, uživanje u prirodnoj stihiji ne mora isključivati zaštitu od njezinih nepoželjnih učinaka. No, jadikovanje koje bi se temeljilo na ogorčenosti zbog toga što se uopće i događa da pada kiša je evidentno besmisleno, za razliku od smislenog i racionalnog korištenja kiše za pragmatične svrhe kao što su stvaranje rezervi vode u cisternama, navodnjavanje poljoprivrednih površina, itd. Besmislen je, dakako, i sizifovski pokušaj zaustavljanja kiše (osim u pretpostavljenoj situaciji posjedovanja tehnologije koja takav pokušaj čini izglednim). Jednako važi i za globalizaciju. Nostalgично tugovanje za navodno idiličnom i boljom predglobalizacijskom prošalošću nedostojno je filozofijskog (i bilo kakvoga drugačijeg) legitimiranja, ono je, dakako, i neproduktivno i nepovijesno i rezultira nizom blokada. Budući da je proces globalizacije postao ireverzibilnim, pokušaji njegova zaustavljanja liče na pokušaje iz one anegdote o zaustavljanju Reutersa.⁵ Takvi pokušaji zaustavljanja nezaustavljivoga usporedivi su s radničkim otporima ranoj industrijalizaciji koji su se očitovali u uništavanju strojeva. Najamni radnici, prisilno dovedeni iz uništenih sela u novoosnovane industrijske pogone, svoj su otpor industrijalizaciji i svoj gnjev zbog nepovoljna položaja što su ga stekli iskazivali sustavnim uništavanjem strojeva – industrijalizaciju, dakako, nisu zaustavili, pa čak ni bitnije usporili. Slično važi i za svojedobne otpore izgradnji željeznice itd.⁶

Oni nezadovoljni engleski radnici s početka 19. stoljeća koji su pribjegli uništavanju strojeva osjećali su, bolje rečeno slutili, da nešto nije u redu s njihovim pogoršanim društvenim i životnim položajem i sa sustavom koji ih je doveo do takvog položaja, ali davali su, sasvim očigledno, krive odgovore. A taj njihov promašaj usporediv je s promašenošću onih današnjih antiglobalističkih pokreta koji žele zaustaviti globalizaciju. Nezadovoljstvo koje nadahnjuje takve pokrete temelji se na uvidu u to da nešto nije u redu s globalizacijom (ili, bolje, na nejasnoj, premda snažnoj slutnji da je tu nešto temeljito krivo). Nešto, međutim, nije u redu ni s kišom koja nam neugodno

gažirano sveukupno čovječanstvo. Pojednostavljenjem /u izvorniku *Vereinheitlichung*, što bi imalo značiti *izjednačavanje* ili, još bolje, *ujednoličavanje*, a ne pojednostavnjenje, nap. a./ planeta otpočeo je proces *niveliranja*, što izaziva grozu.« (Karl Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, Matica hrvatska, Zagreb 1998., str. 82)

3

Usp. Karl Marx/Friedrich Engels, *Manifest Komunističke partije*, Naprijed, Zagreb 1973., posebno str. 28. Zanimljivo je da Engels još 1847. u spisu *Načela komunizma (Grundsätze des Kommunismus)* daje veoma slične formulacije o učincima uspostavljenoga svjetskog tržišta na međuovisnost svih naroda svijeta.

4

Usp. npr. Knut Borchardt, *Globalisierung in historischer Perspektive*, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München 2001., te Octavio Ianni, *Teorías de la*

globalización, Siglo XXI Editores, México 1996.

5

Prema toj anegdoti nekoj (valjda istočnoeuropskoj) diktaturi javljaju dežurnom cenzoru da agencija Reuters upravio javlja vijest koja je nepovoljna po vlast kojoj cenzor predano služi, na što neobrazovan cenzor naređuje da se Reuters odmah mora zaustaviti.

6

Dakako, ovim ukazivanjem na potpuno besmislenost otpora industrijalizaciji ne želi se amnestirati potpuno izostajanje elementarne ekologijske svijesti koja je bila svojstvena ranoj industrijalizaciji, a taj se izostanak vizualizirao i u grbu Narodne Republike (kasnije Socijalističke Republike) Bosne i Hercegovine koji je važio sve do uspostavljanja višestranačkog poretka, a u kojem se uz druge tipične socijalističke simbole u središtu nalaze dva tvornička dimnjaka iz kojih kulja gust crni dim.

moći odjeću a kosti natapa vlagom, pa se ipak nećemo buniti protiv kiše, već poduzeti racionalne korake u cilju zaštite od njezinih nepoželjnih učinaka.

To nešto nezadovoljavajuće i loše što se sluti (i ne samo sluti već i empirijski očituje u najrazličitijim dimenzijama života)⁷ u vezi s globalizacijom neće ipak biti globalizacija kao takva, ona nam se može sviđati (posebno ako se – s pravom ili tek iluzorno – svrstavamo među njezine dobitnike) ili nam biti nešto odbojno (posebno ako se doživljavamo kao gubitnici i njezine žrtve), ali ukoliko je ona nepovratan proces,⁸ onda valja vidjeti u čemu se sastoji i odakle proizlaze zbiljski problemi koji uzrokuju racionalnu srž navedene slutnje.

A iz takvih će uvida proizaći i jedna odlučujuća pojmovna diferencijacija: globalizaciju kao takvu valja pojmovno diferencirati od faktičkog lika globalizacijskih procesa koji su na djelu, a taj je dominantan faktički lik neoliberalna ekonomijska (i s njome povezana sveukupna) globalizacija. Globalizacija, znano je, obuhvaća različite dimenzije – ekonomijsku (financijsku i trgovačku), političku, kulturnu itd., što potvrđuje i brojna relevantna literatura.⁹ Ako je evidentno da se ekonomijska globalizacija provodi na pretpostavkama neoliberalne doktrine,¹⁰ na što se onda nadovezuju i apologetska i ideologijska opravdavanja prakse zasnovane na spomenutoj doktrini,¹¹ nije baš sasvim jasno, bar ne na prvi pogled, zbivaju li sve dimenzije globalizacijskih procesa na temelju neoliberalizma. Sasvim je jasno da je proces objedinjavanja svijeta višeznačan i da se niz momenata koji se mogu evidentirati u okviru tog procesa ne mogu svesti na unifikaciju svijeta zasnovanu na neoliberalizmu. To, primjerice, važi za pojedine dimenzije kulturne razmjene, naime za one momente koji se ne daju svesti na komercijalizaciju (posebice masovne) kulture ili na tzv. kokakolizaciju potrošačkih navika globalizirana čovječanstva (što neki dobrohotno imenuju kulturnom i potrošačkom homogenizacijom čovječanstva). Međutim, i u području kulture (potom i znanosti itd.) dominira neoliberalna logika globalizirana i globalizirajućega tržišta,¹² tako da se može ustvrditi kako se globalizacija u svim svojim momentima provodi na pretpostavkama primjene doktrine neoliberalizma. Ili, drugim riječima, dominantan faktički lik globalizacije jest onaj neoliberalan.

Na temelju naznačenog razlikovanja procesa globalizacije u cjelini (»globalizacija kao takva«) od njezina faktičkog lika u kojem se ona provodi (doktrina i praksa neoliberalizma), izvorno se pitanje mora modificirati. Stoga ono sada glasi: Je li uslijed svoje ireverzibilnosti neumitna isključivo globalizacija kao takva ili je nužan i neumitan također i njezin neoliberalan lik? Ako bi se moglo pokazati da je i taj lik nužan (a to bi, bez ikakve dvojbe, nametalo neumitnost dovršetka deregulacije tržišta kapitala i radne snage te ukidanje svih ostataka »socijalne države«, kao i svakog oblika državnog intervencionizma). Koliko god da potvrđan odgovor na pitanje o ovoj drugoj neumitnosti ne djeluje uvjerljivo, sada dajemo – valja naglasiti, hipotetički i *isključivo hipotetički* – potvrđan odgovor i postavljamo hipotetičku tvrdnju da je upravo ta i takva forma globalizacije neizbježna i da u odnosu na nju nema nikakve realne alternative. Pretpostavimo da smo dali uvjerljivu argumentaciju i da smo se, makar i nevoljko, pomirili s usudom.

U tom hipotetičnom slučaju preostaje nam da, slično kao i u onom slučaju s kišom, postmodernistički estetiziramo i slavimo »novu stvarnost«, relativizirajući nepoželjne popratne pojave (svodeći ih na kolateralnu štetu), ili da – ukoliko uvidamo da se teškoće i problemi do kojih dovodi ta nova konstelacija ne mogu svesti na puke akcidencije i na kolateralnu štetu koja bi se tre-

bala pretrpjeti ili trpjeti u svrhu mnogo većih dobitaka i sveopće sreće – razmotrimo pitanje može li se ono što je neumitno korigirati tako da se smanje nepoželjni učinci te neumitnosti. A ne tek hipotetički, već *posve kategorički*, može se ustvrditi da takvih nepoželjnih (pa i nepodnošljivih) učinaka neoliberalne globalizacije ima u mjeri koja isključuje mogućnost njihova proglašavanja nečim kontingentnim, slučajnim, beznačajnim, ozbiljnije pozornosti ili zabrinutosti nedostojnim, ukratko, zanemarljivim.¹³

Imamo, dakle, s jedne strane hipotetičku (hipotetičku zato što nije dokazana) pretpostavku neumitnosti neoliberalne globalizacije, a s druge strane kategorički uvid u nezamisliv niz njezinih nepoželjnih učinaka. Uvedemo li u raspravu pitanje o odgovornosti, o našoj odgovornosti za smjer u kojemu se čovječanstvo kreće, a to pitanje možemo izbjeći samo tako što ćemo se pozvati na znanstvenu neutralnost i proširiti ideju neutralnosti i na samu filozofiju, bilo time što ćemo ustvrditi da su problemi globalizacije minorni u usporedbi s vječnim metafizičkim temama kojima bi se filozofija imala baviti u svojoj bjelokosnoj kuli, bilo pak time što ćemo sasvim cinički prihvatiti da služimo »zlog gospodara« (koji će nam zauzvrat jamčiti sigurnost i udobnost

7

Usp. npr. Naomi Klein, *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, Henry Holt and Comp., New York 2007.

8

Ireverzibilnost globalizacije, bar na planu ekonomije, dokazivana je nizom uvjerljivih argumenata. Usp. npr. Jacques Adda, *La Mondialisation de l'économie*, I–II, La Découverte/Repères, Paris 1996. Protuargument se uglavnom svodi na upućivanje na mogućnost katastrofalnog sloma svjetskog ekonomijskog poretka, čime bi se potvrdno moglo odgovoriti na ona ranije naznačena apsurdno formulirana pitanja.

9

Usp. npr. Ulrich Beck, *Što je globalizacija?*, Vizura, Zagreb 2003.; Suzanne Berger, *Notre première mondialisation*, Seuil, Paris 2003.; Franco Cardini, *La globalizzazione. Tra nuovo ordine e caos*, Il Cerchio, Rimini 2005.; Henning Behrens, *Global Enterprise. Wie Globalisierung Internationale Politik, Weltwirtschaft, Internationales Business und das Globale Zusammenleben der Menschen verändert*, Ed. Lithaus, Berlin 2007.

10

Na oblikovanje te doktrine u odlučnoj je mjeri utjecala Čikaška škola, sa svojim utemeljiteljem Frankom Knightom, a posebice zahvaljujući najznačajnijem predstavniku Miltonu Friedmanu (usp. M. Friedman, *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, Chicago 1992.), dok je na njezinu primjenu presudno utjecala politika koju su reprezentirali Ronald Reagan i Margaret Thatcher (iako se u literaturi navodi da je, primjerice, i »njemačko privredno čudo« nakon Drugoga svjetskog rata izgrađeno na pretpostavkama neoliberalne doktrine, uvid u taj period pokazuje da je dominantnu ulogu u njemačkoj ob-

novi igrala »socijalna tržišna država«, dakle da se ta obnova zbivala u znaku onoga što su reganim i tačerezim sa znatnim uspjehom nastojali eliminirati). Opći pregled nastanka neoliberalizma daje David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, Oxford 2005.

11

Indikativan slučaj te vrste predstavlja zapaženo djelo Jagdish Bhagawatija *In Defense of Globalization*, Oxford University Press, Oxford 2004.

12

Radikalni kritički pristup univerzalizaciji tog lika globalizacije daje među ostalima posebno Naomi Klein. Usp. *No Logo!*, V. B. Z., Zagreb 2002.

13

Obilnu i uvjerljivu (premda u mnogo čemu heterogenu, a svakako tematski i dimenzijski diferenciranu) argumentaciju u tom smjeru nude npr.: Ulrich Beck, nav. djelo; Elmar Altvater/Birgit Mahnkopf, *Grenzen der Globalisierung – Ökonomie, Ökologie und Politik in der Weltgesellschaft*, Westfälisches Dampfboot, Münster 2002.; Alonso Aguilar Monteverde, *Globalización y Capitalismo*, Plaza & Janés, México 2002.; Joseph E. Stiglitz, *Globalization and its Discontents*, W. W. Norton and Comp., New York/London 2003.; Vandana Shiva, *Globalization's New Wars: Seed, Water and Life Forms*, Women Unlimited, New Delhi 2005.; Aihwa Ong, *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*, Duke University Press, Durham 2006.; Wolfgang Caspart, *Das Gift des globalen Neoliberalismus. Mit Turbo-kapitalismus in die Krise*, Amalthea Signum Verlag, Wien 2008.

ovozemaljske egzistencije),¹⁴ onda će se nametnuti nužnost potrage za mogućnostima korekcije globalizacijskih procesa, koja bi nam omogućila uvid u modalitete smanjivanja tih nepoželjnih učinaka, smanjivanja nepodnošljivosti u mjeri u kojoj je to realno moguće ili u kojoj bi – pod pretpostavkom uspostavljenosti stanovitih danas izostajućih pretpostavki – to moglo biti moguće. Smanjivanje ukupne količine one globalizacijom prouzročene patnje koja nije nužna ili koja ne bi morala biti nužna predstavljalo bi u tom sklopu jedan poželjan cilj – možda ne tek u smislu umirivanja loše savjesti. No to važi tek ukoliko bi se ona hipotetička tvrdnja o neumitnosti faktičkog lika globalizacije na temelju valjane i jednoznačno prihvatljive argumentacije dala postaviti u kategoričkom obliku. A dok se dotična hipoteza ne preobrazi u kategoričku tvrdnju, preostaje – ne želimo li moralistički (u konačnici i licemjerno) korigirati zatečeno stanje, a da pri tom ne postavljamo pitanje o korijenima tog stanja i o tomu je li bazična struktura tog stanja doista plod definitivno neizmjenljive (prirodnom postale) nužnosti, što zapravo predstavlja *signum* formalističkog prakticanja ideje odgovornosti i indikator izostanka zbiljske ljudske odgovornosti – teorijsko i praktičko pitanje o mogućnostima emancipacije globalizacijskih procesa od njihovih neoliberalnih okvira i ograničenja.

Uvid u neizbježnost tog pitanja postaje osobito dramatičnim ukoliko se uzmu u obzir one autodestruktivne tendencije koje su prisutne u faktičkom liku globalizacije, a koje se, primjerice, očituju u nadomještanju produktivnog kapitala spekulativnim kapitalom, što se s jeseni 2008. objelodanilo u financijskoj krizi koja je potresla svjetsku ekonomiju i međunarodni bankarski i financijski poredak. Uvid u to da je tzv. realni socijalizam propao zato što se – pokazalo se, autodestruktivno – umjesto proizvodnje viška vrijednosti sistemski i strukturalno usredotočio na proizvodnju viška moći upućuje i na mogućnost urušavanja današnjega svjetskog poretka koji se temelji na logici kapitala ukoliko se on – umjesto proizvodnje profita zasnovanoga na robama i dobrima iz same logike – usredotočuje na stvaranje profita na temelju umnažanja fiktivnog bogatstva (a što je omogućeno, premda ne i nužno uvjetovano, neoliberalnim okvirima globalizacije). A tom se urušavanju ne bi trebali radovati ni najljući protivnici kapitalizma, osim ako ne posjeduju čarobnu recepturu kojom će spriječiti posljedično urušavanje čovječanstva u novo barbarstvo. Ako je globalizacija neumitna i ako je jedina alternativa globalizaciji barbarizirajući slom, onda to ne mora značiti da je njezin neoliberalan faktički lik (koji, u mnogo čemu, također nudi perspektivu barbarizacije, bar na kulturnom i duhovnom, ako ne i na svakom planu ljudske egzistencije, bez obzira na optimističke najave kako će upravo neoliberalna ekonomijska globalizacija riješiti problema dječjeg rada, kulturne homogenizacije i degradacije okoliša)¹⁵ također neumitan. U tom smislu se – nasuprot tupoglavim, nerijetko i dogmatskim antiglobalizacijskim nabojima, koji su tek puka lažna alternativa neoliberalnoj apologetici i njezino antitetički solidarno naličje – nameće pitanje o mogućnostima, pretpostavkama i modalitetima *alterglobalizacije*, a to znači globalizacije solidarnosti, globalizacije pravde (dakako, ne u smislu prava jačega), globalizacije ljudskih prava (koja moraju imati primat pred pravima svih ljudski proizvedenih i od ljudskih bića otuđenih, od njih osamostaljenih entiteta), konačno i globalizacije odgovornosti.¹⁶ Pretpostavka ozbiljnog praktičkog (a ne tek puko moralističkog i moralizirajućeg) problematiziranja alternative autodestruktivnim tendencijama jest odgovor na pitanje kako je i pod kojim uvjetima moguća globalizacija kontrole nad anonimnim neljudskim moćima kojima je neoliberalan lik globalizacije otvorio neograničen prostor djelovanja. Do tog je odgovora moguće doći posredstvom produktivne suradnje filozofije i interdisciplinarnih i multidisciplinarnih

nih kritičkih pristupa kompleksnoj problematici globalizacije, što oblikuje tlo smisljena propitivanja mogućnosti emancipacije globalizacijskih procesa od njihovih današnjih neoliberalnih okvira i ograničenja, kako bi se profilirala alternativa faktičkom liku globalizacije, kakva se nazire upravo u uspostavljanju ljudske kontrole nad neljudskim moćima.

Bilo bi preuzetno (a također i neproduktivno, svakako i besmisleno) ukoliko bi se na to ključno pitanje htjelo ponuditi jednostavan i neposredno primjenljiv odgovor. Kompleksnost problematike zahtijeva i odgovarajuću profiliranost i kompleksnost primjerena realnog odgovora. No, budimo iskreni: *Do tog odgovora nismo došli!* Međutim, ako za njime ne tragamo, osuđeni smo na glavinjanje po bespućima i lutanje u nedoumicama s kojima se kao čovječanstvo ephalno suočavamo.¹⁷ A kao individue smo tim odustajanjem od potrage sebe lišili odgovornosti, pa smo stoga sebe osudili i na gubitak vlastite ljudskosti. Riječima tradicije, sami smo sebe osudili na gubitak naših duša. I nitko nam drugi za to neće biti kriv.

Lino Veljak

Unabwendbarkeit der Globalisierung, Notwendigkeit der Alternative und die Frage über die Verantwortlichkeit

Zusammenfassung

Die Globalisierung hat keine Alternative. In den Gründen des Prozesses der mehrseitigen Gleichschaltung der Welt, welches in der rezenten Zeit bekanntgemacht wird, liegen die Tendenzen, die noch im 19. Jahrhundert registriert worden sind. Der Prozess wurde letztlich irreversibel. Deswegen sind alle Versuche, die Globalisierung aufzuhalten sinnlos, wie ehemaligen Widerstände gegen Industrialisierung. Doch zeigt die faktische Gestalt der Globalisierung – die wesentlich durch die neoliberalen Ideologie und durch die Konstellationen diejenigen Mächte und Interessen determiniert wird, den diese Ideologie bedient – in die Höhe schießenden Anzahl von problematischen und gar selbstzerstörerischen Dimensionen. In diesem Kontext sollte das kritische Denken – das nur durch eine produktive Zusammenarbeit der Philosophie mit dem interdisziplinären und multidisziplinären Zutritt zur umfassenden Globalisierungsproblematik möglich ist – die Aufgabe aufnehmen, die Möglichkeiten der Emanzipierung der Globalisierungsprozesse von ihrer gegenwärtigen neoliberalen Rahmen und Begrenzungen überzuprüfen. Dadurch wird eine Alternative zur gegenwärtigen faktischen Gestalt der Globalisierung gebildet. Eine wichtige Dimension dieser Aufgabe stellt die Frage über die Verantwortlichkeit dar. Diese Frage darf doch keineswegs auf die moralistische Verbesserung der faktischen Konstellationen reduziert wird, sondern sollte die wirkliche Wurzeln der selbstzerstörerischen Tendenzen dieser Konstellationen ernst im Betracht nehmen.

Schlüsselwörter

Globalisierung, Neoliberalismus, Alternative, Emanzipation, Selbstzerstörung, Alterglobalisierung

14

O sintagmi »zlog gospodara« usp. Lino Veljak, *Horizont metafizike*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1988.

15

Takav apologetski optimizam zastupa, među ostalima, i jedan od vodećih ekonomista i socijalnih teoretičara današnjice J. Bhagwati, usp. nav. djelo.

16

Usp. npr. (nipošto problematičnih momenata lišen, ali nedvojbeno poticajan) doprinos ocrtavanju alternative neoliberalnoj globalizaciji u djelu Vandane Shiva *Earth Democracy, Jus-*

tice, Sustainability, and Peace, South End Press, Cambridge, Mass. 2005. Prikaz nekih alterglobalističkih koncepata i ideja sadržan je u: Staša Zajović (ur.), *Globalizacija: problemi, dileme, odgovori*, Žene u crnom, Beograd 2003.

17

Usp. jedan zanimljiv pristup problematskom kompleksu što ga recentno daje Michael Delwing, *Globalisierung und religiöse Rhetorik: Heilsgeschichtliche Aspekte in der Globalisierungsdebatte*, Campus Verlag, Frankfurt/M. 2008.